

برنامه ریزی درسی و فرایند تهیه و تولید کتاب درسی (۵)

اهداف برنامه‌ی درسی

حسین الوندی

اشاره

در شماره‌ی قبل از

مؤلفه‌های اصلی برنامه‌ی درسی

مؤلفه‌ی رویکرد بحث شد. در

این شماره به یکی دیگر از این

عناصر اصلی برنامه، یعنی اهداف

می‌پردازیم.

اهداف برنامه‌ی درسی، براساس و با رعایت مبانی برنامه‌ی درسی، یافته‌های پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌ی موضوع درسی در دو بعد محتوا و روش، فلسفه‌ی وجودی و ماهیت و ساختار ماده‌ی درسی، اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی، و رویکردها و جهت‌گیری‌های برنامه‌ی درسی تعیین می‌شوند.

اهداف، انتظارات از یادگیری هستند و باید بتوانند، سمت و سوی اصلی برنامه را مشخص کنند. بنابراین، در طراحی اهداف باید دقت زیادی به خرج داد، به گونه‌ای که با مطالعه‌ی اهداف یک برنامه‌ی درسی بتوان، به مبانی آن پی برد. علاوه بر این، توجه به موارد زیر هنگام تعیین اهداف، ضروری است:

۱. منابع تعیین اهداف؛

۲. سطوح اهداف؛

۳. حیطه‌های اهداف؛

۴. تحلیل اهداف؛

۵. ویژگی‌های اهداف.

قبل از پرداختن به موارد یاد شده، لازم است توجه شود که در برنامه‌های درسی، اهداف در دو سطح تعیین می‌شوند: یکی اهداف مربوط به دوره‌ی تحصیلی، مثل اهداف آموزش علوم تجربی در دوره‌ی راهنمایی، و دیگری اهداف مربوط به هر پایه‌ی تحصیلی، مثل اهداف آموزش علوم تجربی در پایه‌ی دوم راهنمایی. اهداف کلی و جزئی هر فصل و یا درس کتاب، معمولاً در کتاب‌های راهنمای معلم می‌آیند.

۱ منابع تعیین اهداف

همان‌طور که گفته شد، مبانی برنامه‌ی درسی تا حدود

زیادی ویژگی‌های کلی اهداف را مشخص می‌کنند. با

وجود این، برای تعیین اهداف، نیازمند منابعی هستیم که اهداف را از آن‌ها به دست آوریم. به عبارت دیگر، با توجه به آن‌ها، اهداف را طراحی و تبیین کنیم. به‌طور کلی، منابع تعیین اهداف عبارت‌اند از:

● نظام اعتقادی و ارزشی؛

● خصوصیات یادگیرنده؛

● شرایط جامعه؛

● شرایط یادگیری؛

● ماهیت دانش.

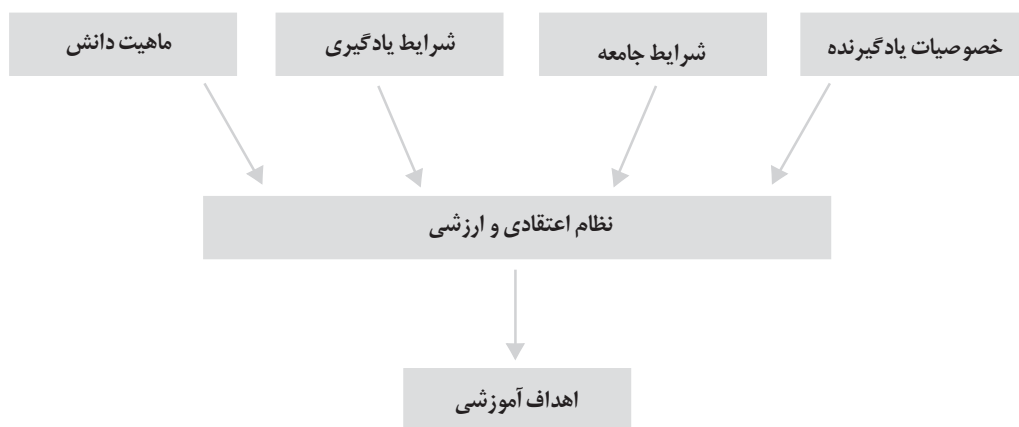
نظام اعتقادی و ارزشی: نظام اعتقادی و ارزشی کشور، یکی از منابع و معیارهای انتخاب اهداف است. نظام اعتقادی مانند چتری بزرگ، باید بر همه‌ی ارکان برنامه سایه بیندازد و هرگونه فعالیتی باید زیر این چتر انجام گیرد. بنابراین، انتخاب هر هدفی با معیارها و شاخص‌هایی که نظام اعتقادی تعیین می‌کند، سنجیده می‌شود. از سوی دیگر، از نظام اعتقادی می‌توان به عنوان منبع تدوین اهداف نیز استفاده کرد. به اهداف زیر در مورد درس «محیط زیست» از بخش زیست‌شناسی کتاب علوم تجربی توجه کنید:

● به پدیده‌های زیستی به عنوان نشانه‌هایی از قدرت خداوند بنگرند.

● محیط زیست خود را دوست بدانند و در حفظ آن احساس مسئولیت کنند.

خصوصیات یادگیرنده: یکی از عواملی که اهداف را قابل حصول می‌کند، توجه به ویژگی‌ها و توانایی‌های یادگیرندگان است. گاهی اهداف برنامه‌های درسی بدون توجه به این امر طراحی و تبیین می‌شوند و بنابراین، تحقق نمی‌یابند.

ویژگی‌های مخاطبان بسیار زیاد است و تبیین دقیق

نمودار ۱. جایگاه هر یک از منابع در تعیین اهداف

آن چه در مدرسه آموزش داده می شود، باید با سیاست ها و خط مشی های کلی کشور و وزارت آموزش و پرورش هماهنگ، هم سو و هم جهت باشد

کلاس از نظر چینش میز و نیمکت ها و فضاهای اختصاص یافته به هر فرد در کلاس، و ساعات اختصاص یافته به تدریس موضوع درسی، همگی جزو عواملی هستند که شرایط یادگیری را می سازند.

ماهیت دانش: ماهیت دانش موضوع درسی، اصلی ترین منبع برای تعیین اهداف و دست رسی به آن، به مراتب ساده تر از دست یافتن به سایر منابع است. به همین دلیل، برنامه ریزان درسی گاهی هنگام طراحی و تبیین اهداف، بقیه ی منابع را کم تر مورد توجه قرار می دهند. از این رو، گاه تحقق اهداف تعیین شده حاصل نمی شود. در نمودار ۱، جایگاه هر یک از منابع را در تعیین اهداف مشاهده می کنید.

آن ها نیازمند مقاله ی دیگری است. در ادامه به برخی از این ویژگی ها اشاره می شود که در طراحی اهداف باید حتماً مورد توجه قرار گیرند:

- میزان دانش و پیش دانسته ها، توانایی ها و نگرش ها؛
- رشد سنی و ذهنی؛
- ویژگی های روان شناختی؛
- نیازهای فردی.

برای مثال، دانش آموزان به طور معمول در سنین ۹-۱۰ سالگی (سال های آخر دوره ی ابتدایی) به تفکر انتزاعی می رسند و می توانند به تعمیم موضوع یادگیری، برداشت و استنتاج پردازند.

بسیاری از دانش آموزان در سال اول راهنمایی هنوز به توانایی تفکر انتزاعی نرسیده اند. بنابراین، طرح چنین اهدافی در این پایه ی تحصیلی باید با احتیاط و دقت فراوان انجام گیرد.

شرایط جامعه: موقعیت اجتماعی و پتانسیل هایی که در آن وجود دارد، یکی از منابع تعیین اهداف است. تأثیر جامعه بر طراحی اهداف نیز دوسویه است. از یک سو، برنامه ریزان باید جامعه را به عنوان بستری برای تحقق سیاست ها و خط مشی های کلی کشور و منبع تعیین اهداف در نظر بگیرند، و از سوی دیگر، شرایط اجتماعی هر فرد، معیارهایی را برای تحقق اهداف برنامه ی درسی فراهم می آورد.

به عبارت دیگر، طرح اهداف برنامه ی درسی بدون توجه به موقعیت اجتماعی یادگیرنده، تحقق اهداف را با مشکل مواجه می کند.

شرایط یادگیری: مجموعه عواملی که بر فرایند یادگیری تأثیر می گذارند، شرایط یادگیری را می سازند. توانایی های معلم، امکانات و تجهیزات، وضعیت

۲ سطوح اهداف

تحقق همه ی اهداف به سادگی عملی نمی شود. بسیاری از اهداف کلی اند و بسیاری نیز جزئی. اهداف بسیار کلی و بزرگ، در قالب سیاست ها و خط مشی های کلی کشور بیان می شوند. تقسیم بندی اهداف به سطوح گوناگون، در منابع برنامه ریزی متفاوت است. یکی از متداول ترین تقسیم بندی ها به این صورت است:

- اهداف آرمانی کشور^۱
- اهداف آرمانی آموزشی^۲
- مقاصد یا اهداف کلی آموزش^۳
- اهداف آموزشی درسی برای یک درس طی یک سال تحصیلی^۴
- اهداف آموزشی برای چند ساعت درس (انتظارات آموزشی)^۵.

آن چه در سطوح اهداف مورد توجه قرار دارد، هم سو

نظام اعتقادی و ارزشی کشور، یکی از منابع و معیارهای انتخاب اهداف برنامه‌ی درسی است

و هم جهت بودن آن‌ها با یکدیگر است. در بحث تحلیل اهداف این موضوع بیش‌تر مورد توجه قرار می‌گیرد.

۳ حیطه‌های اهداف

امروزه ابعاد آموزش بسیار گسترده شده‌اند. آموزش و پرورش وظیفه دارد همه‌ی آن‌چه را که یک فرد در زندگی اجتماعی امروز و فردای خود به عنوان یک شهروند نیاز دارد، به او آموزش دهد. از سوی دیگر، امروزه بر آموزش‌های مادام‌العمر و کسب سواد علمی فناوری نیز تأکید می‌شود. بنابراین اهداف آموزش در سه حیطه‌ی:

دانش: کسب دانستنی‌های ضروری،

مهارت: کسب مهارت‌های ضروری (راه

یادگیری)،

نگرش: کسب نگرش‌های ضروری (نگرش، یعنی

تمایل به اقدام در مسیری معین)، طراحی و تبیین می‌شوند. در چنین صورتی، محتوای انتخاب شده براساس این اهداف نیز در سه حیطه انتخاب و سازمان‌دهی می‌شوند.

به اهداف زیر که در برنامه‌ی درسی علوم تجربی

دوره‌ی راهنمایی آمده‌اند، توجه کنید:

● ایجاد حس کنجکاوی در دانش‌آموزان نسبت به کشف محیط اطراف و تمایل به پرسیدن سؤال درباره‌ی پدیده‌ها (نگرش).

● ایجاد روحیه‌ی اعتماد به نفس در دانش‌آموزان از طریق درگیر کردن آن‌ها در فعالیت‌های انفرادی (نگرش).

● توانایی جمع‌آوری اطلاعات از طریق گفت‌وگو با افراد مطلع، مطالعه‌ی منابع و استفاده از رسانه‌ها (مهارت).

● درگیر شدن در مراحل حل یک مسئله به منظور یافتن پاسخ (مهارت).

● آشنایی با کاربردهای مهم علم در زندگی (دانش).

● آگاهی از قوانین اصلی و ضروری علوم (دانش).

۴ تحلیل اهداف

آن‌چه در مدرسه آموزش داده می‌شود، باید با

سیاست‌ها و خط‌مشی‌های کلی کشور و وزارت آموزش و پرورش هماهنگ، هم‌سو و هم‌جهت باشد. بنابراین برنامه‌ریزان باید این توانایی را داشته باشند که براساس سیاست‌ها و خط‌مشی‌های دولت و اهداف آموزشی، موضوع درسی خود را تنظیم کنند. در حقیقت، آن‌چه تحت عنوان سطوح اهداف ذکر شد، نحوه‌ی تحلیل اهداف است. مثلاً هرگاه سیاست کشور، «توسعه‌ی بهداشت و درمان در راستای خوداتکایی و کاهش وابستگی» (اهداف آرمانی کشور) باشد، آموزش راه‌های جلوگیری از ابتلا به برخی از بیماری‌ها (انتظارات آموزشی)، هدفی هم‌سو و هم‌جهت با هدف آرمانی یاد شده است که تحقق آن در یک یا چند جلسه تدریس امکان‌پذیر است.

۵ ویژگی‌های اهداف

آخرین نکته درباره‌ی اهداف، ویژگی‌های آن‌هاست. ویژگی‌های اهداف بیش‌تر ناظر بر ادبیات نوشتن اهداف و ارتباط آن‌ها با یکدیگر است. برخی از ویژگی‌های اهداف عبارت‌اند از:

● صریح و روشن

اهداف باید به صورت جامع و مانع و کاملاً روشن بیان شوند، به گونه‌ای که با مشاهده‌ی آن‌ها بتوان دقیقاً به نقطه نظرات طراح یا طراحان آن‌ها پی برد.

● هماهنگ و سازگار با یکدیگر

معمولاً برای هر آموزشی با توجه به سه حیطه‌ی دانش، مهارت و نگرش، تعدادی هدف طرح می‌شود. اهداف باید با یکدیگر هماهنگ و مکمل هم باشند. هیچ هدفی نباید هدف دیگر را نفی و یا تضعیف کند.

● متناسب با شرایط یادگیرنده

اهدافی که بدون توجه به شرایط یادگیری و یادگیرنده طرح می‌شوند، معمولاً تحقق نمی‌یابند. به این ترتیب برنامه‌ی درسی نمی‌تواند به اهداف خود دست یابد. از چنین برنامه‌ای به عنوان «برنامه‌ی درسی عقیم» یاد می‌شود.

زیرنویس

1. National Goals
2. Educational Goals
3. Educational Aims
4. Subject Objectives
5. Expected Outcomes